

*Thorstein Bunde Veblen
Karl Marx'ın Sosyalist İktisadı
ve Sosyalizm Üzerine Metinler*

Heretik Yayınları: 87, İktisat Serisi: 12

ISBN: 978-605-9436-53-3

©2019 Heretik Basın Yayın

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa fotokopi, film, vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Kasım 2019, Ankara

Derleyen: Eren Kırmızıaltın

Redaksiyon: Eren Kırmızıaltın

Sayfa Düzeni ve Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın

Kültür Mahallesi, Yüksel Cad., 41/2, Kızılay, Çankaya, Ankara

Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00

Sertifika No: 41952

İnternet Sitesi: heretik.com.tr

Twitter: twitter.com/heretikyayin

Facebook: facebook.com/heretikyayin

E-mail: info@heretik.com.tr

Bizim Büro Basım Evi Yayın ve Dağ. Hiz. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Zübeyde Hanım Mah. Sedef Cad. 6/A Altındağ/Ankara

Sertifika No: 42488

Thorstein Bunde Veblen
**Karl Marx'ın Sosyalist İktisadı
ve Sosyalizm Üzerine Metinler**

Derleyen
Eren Kırmızıaltın

HERETİK

İÇİNDEKİLER

Thorstein B. Veblen'in Evrimsel Sosyal Teorisi ve Derlemedeki Metinler Üzerine Kısa Açıklamalar (Eren Kırmızıaltın)	7
---	---

Makaleler

Sosyalizm Teorisinde İhmal Edilen Bazı Hususlar	35
Karl Marx'ın Sosyalist İktisadı ve Takipçileri I: Karl Marx'ın Teorileri	57
Karl Marx'ın Sosyalist İktisadı ve Takipçileri II: Sonraki Marksizm	79

Kitap İncelemeleri

Karl Kautsky'nin Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Socialdemokratie Eserinin İncelemesi	105
Robert Flint'in Socialism Eserinin İncelemesi	109
Karl Marx'ın Misère de la Philosophie ile Enrico Ferri'nin Socialisme et Science Positive Eserlerinin İncelemesi	117
Richard Calwer'in Einführung in den Socialismus Eserinin İncelemesi	127
Antonio Labriola'nın Essais sur la Conception Matérialiste de l'histoire Eserinin İncelemesi	131
Max Lorenz'in Die Marxistische Socialdemokratie Eserinin İncelemesi	135

Thorstein B. Veblen'in Evrimsel Sosyal Teorisi ve Derlemedeki Metinler Üzerine Kısa Açıklamalar

Eren Kırmızıaltın

Elinizdeki derlemenin muhtemel okurlarını kabaca üç kümeye ayırabiliriz: kurumsal iktisat üzerine çalışanlar, Marx'ın iktisat teorisi üzerine çalışanlar ve teorik ve/veya pratik olarak sosyalizm düşüncesi ile ilgilenenler (ilk iki küme bir ölçüde birbiriyle kesişir ve bu kesişen kısımda iktisadi düşünce ve metodoloji üzerine çalışanlar vardır).¹ Bu okurlar arasında Veblen ismini hiç duymamış ya da duymuş ama teorisi hakkında bilgi sahibi olmayanlar da muhakkak ki olacaktır (bu okurlar ikinci ve üçüncü kümeye dâhildir). Bu takdim esasen söz konusu okurlar için kısa bir bilgilendirme notu niteliğinde. Dolayısıyla, önce Veblen'in kurumsal iktisadının teorik yapısına kısaca bakmakta fayda var.

¹ Derlemenin bu üç kümeye dâhil olmayan sınırlı sayıda okurları da mutlaka olacaktır.

I

Veblen'in Kurumsal İktisadı: Evrimsel Bir Sosyal Teori²

Veblen evrimsel sosyal teorisini post-Darwinci bir teori olarak adlandırır. (Veblen'e göre Klasik ve neoklasik iktisat teorisi pre-Darwincidir [Bilir, 2018: 208].) Bu teoride sosyo-ekonomik ve biyolojik unsurların bir arada ele alındığı evrimci görüşten; içgüdünün, içgüdüsel eğilimlerin ve alışkanlıkların dikkate alındığı psikoloji ve pragmatist görüşten ve toplumun aşamalarını spesifik özelliklere göre sınıflandırmak için kullandığı antropolojiden yararlanır. Bireysel ve toplumsal ilişkileri değerlendirirken birçok unsuru dikkate almakla kalmaz, etkileyici bir derinliğe ve inceliğe sahip bir bakış açısı sunar. Bu bakış açısını, üç grup altında topladığımız kavramlar üzerinden açıklayabiliriz: - içgüdü ve içgüdüsel eğilimler, - alışkanlık ve kurum, - selektif adaptasyon, kümülatif silsile ve toplumsal evrim.

İçgüdü ve İçgüdüsel Eğilimler:

Veblen'e göre içgüdü herkeste bulunur, kalıtsal bir özelliktir ve insan davranışındaki ana kuvvettir (Veblen, 1918 [1914]: 1). Bu nedenle “doğuştan gelen eğilim ve bu eğilimin uygun duygusunu da kapsayan içgüdüsel eğilimlerin tümü, insanın ‘manevi doğa’sını -çoğunlukla daha basit bir şekilde ‘insan doğası’ olarak adlandırılır- oluşturur” (a.g.e: 14).

2 Bu kısımda, 2017 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen “Rasyonalite-İktisat İlişkisi: W. S Jevons, K. Marx ve T. B. Veblen’in Farklı/Benzer Rasyonalite Anlayışları Üzerinde Bir İnceleme” başlıklı doktora tezinin dördüncü ve beşinci bölümünden yararlandım. Tez *İktisat ve Rasyonalite* başlığıyla da yayımlandı (Heretik, 2017).

Ayrıca içgüdüsel eğilim, esasen basit ve somut bir objektif amaca yönelmiştir; yaşamın amaçları, başarılmak istenen gayeler bu içgüdüsel eğilimlerce belirlenir (Veblen, a.g.e: 6-7). Veblen'e göre içgüdüsel eğilimlerin amaçlı olması dolayısıyla bütün içgüdüsel eylemler, bir gayeye bağlı kalması bağlamında teleolojiktir³ ve içgüdüsel olarak veri, bir gayeyi başarmaya çalışması anlamında zekâ içerir (a.g.e: 32). Veblen'in içgüdüyü ele alış biçiminde üç husus önemlidir:

- Veblen içgüdüyü açıklarken hem biyolojiye (Mendelci kalıtım yasalarına⁴) hem de psikolojiye göndermede bulunur ancak Mitchell'in (1914: 19-20) belirttiği üzere içgüdü kavramını, hem biyoloji bilimlerinden ve hem psikolojiden ayırır, zira hem biyolojik araştırma hem de psikolojik analiz içgüdü'nün yapısına odaklanırken Veblen içgüdü'nün fonksiyonelliği üzerinde durur. Yani önemli olan içgüdü'nün insanın eylem ve davranışlarını nasıl etkilediğidir.

- Veblen'e göre içgüdüsel eğilimler herkeste bulunan kalıtsal bir özelliktir, bu anlamda değişmez olarak değerlendirilebilir ancak vurguladığı üzere içgüdüsel eğilimlerin davranışsal hâli değişime tabidir (Hodgson, 2004: 165).

- İçgüdüsel eğilimlerin davranışsal hâli alışkanlık tarafından değiştirilir.

3 Her şeyin temelinde ereğin, yani ulaşılmak istenen şeyin, amacın olduğunu varsayan düşünme biçimi. Var olan ve var olacak olgu ve olaylar ile aralarındaki ilişkileri sonuç olarak değerlendirilen bir amaca göre açıklamak.

4 *The Instinct of Workmanship and The Industrial Arts* adlı çalışmasının çeşitli yerlerinde Mendelci kalıtım yasalarına atıflar yapar. Örneğin s.13-16-21-22.

Burada Veblen için önemli olan başka kavramlara varıyoruz: alışkanlık ve kurum.

Alışkanlık ve Kurum:

Veblen, kurum ve kültürü alışkanlıklara bağlı olarak tanımlar. Kurum, hem birey hem de cemaat mensubu olarak insanın hâkim düşünce alışkanlıklarıdır.

Esasında kurumlar, bireyin ve cemaatin belirli ilişkileri ve belirli işlevleri bakımından hâkim düşünce alışkanlıklarıdır ve yaşam tertibi, ki bu tertip belirli bir zamanda veya herhangi bir toplumun gelişimindeki belirli bir noktada toplu olarak yürürlükte olan kurumlardan oluşur, psikolojik açıdan, genel olarak, hâkim manevi tutum ya da hâkim yaşam teorisi olarak karakterize edilebilir (Veblen, 2015: 171).

Bu bağlamda kurumlar oldukça geniş tanımlanabilir; aile, devlet, üretim sistemi, finans sistemi hatta dünya ekonomisi bir kurum olarak değerlendirilebilir (O'Hara, 2002: 84).

Rutherford'un (2001: 174) da belirttiği gibi kurumlar -düşünce alışkanlıkları olarak- bireylerin eğilimlerini, kıymet veya değer standartlarını biçimlendirirler; insanların yaşam tertiplerine kılavuz olurlar. Dolayısıyla düşünce alışkanlıklarının değişmesine bağlı olarak ortaya çıkan yeni yaşam yöntemleri, daha önceki kültürde/kurumsal yapıda değerli, kıymetli olan vasıfları değersizleştirebilir, kıymetsizleştirebilir. Bu nedenle itibar, onur ve hatta belirli bir cemaatteki belirli bir sınıfın cemaatteki nüfuzu veya belirleyiciliği gibi kültürel kavramların içeriği, zihin ve düşünce alışkanlıklarına bağlı olarak değişir.

Veblen'in kültürü, kurumları ve dolayısıyla insanı biçimlendiren bir unsur olarak alışkanlığı ele alış biçiminde iki husus önemlidir.

-Veblen'e göre alışkanlıkların değişimi veya kalıcılığı tek biçimli değildir; bazı alışkanlıklar diğerlerinden daha kalıcıdır. Şimdiki durumda geçerli olan alışkanlığın kalıcılığı, kendinden önceki alışkanlıkla ne kadar örtüştüğüne bağlıdır. Ayrıca alışkanlıklar farklı bireyler ve bireylerin dâhil olduğu farklı gruplar arasında farklı derecelerde etkili olur.

[B]ireyin yaşamını yöneten alışkanlıkların en eski ve kök-lüleri –ki bu alışkanlıklar bireyin var oluşuna bir organizma gibi temas eder- genellikle en kalıcı ve en buyurucu olanlarıdır. Bu alışkanlıklardan sonra ise, biraz düzensiz ve kesinlikle değişmez bir sıralamada olmayan daha yüksek istekler –bireyin ya da ırkın sonradan biçimlenen alışkanlıkları- gelir (...). Genel olarak, alışkanlık ne kadar uzun süreli ise, alışkanlık ne kadar değişmemiş ise ve yaşam sürecinin önceki alışkanlık biçimleriyle ne kadar çok örtüşüyorsa, veri alışkanlık kendisini o kadar kalıcı gösterecektir. Eğer insan doğasının, alışkanlık eyleminin içerdiği belirli özellikleri veya bu alışkanlıkta icra edilen belirli kabiliyetleri, zaten yaşam süreciyle büyük oranda ve derinlemesine ilgili olan özellik ve kabiliyetler ise veya bu özellik ve kabiliyetler belirli bir ırksal stokun yaşam tarihine derinden bağlı ise, bu alışkanlık daha güçlü olacaktır (Veblen, 2015: 99).

-Alışkanlığın aktarımında öğrenim/egitim süreci etkilidir. Düşünce alışkanlığının aktarımı ve muhafazası sürecinde öğrenim/egitim belirleyici olur. Bu öğrenim/egitim süreci kültürel gelişmeye bağlı olarak değişir. Söz konusu süreç

erken dönemde dini, doğüstü temsilci bağlamında esasen dini temelli kültürleri, ritüelleri aktaran rahiplerle başlayıp, daha sonra okul -kolej ve üniversiteler- vasıtasıyla süregelen skolastik disiplin içerisinde devam eder (Veblen, 2015: 322-7).

Veblen'e göre içgüdüsel eğilimler ve alışkanlıklar bir-biriyle ilişki içerisinde oldukları ve bunlara bağlı olarak insan değişir. Ve bu değişim kümülatiftir, selektif bir adaptasyon sürecidir.

Selektif Adaptasyon, Kümülatif Silsile ve Toplumsal Evrim:

Veblen bu süreçsel ilişkiyi; insanı değiştirmeyen, soyut, veri olarak kavrayan hedonistik yoruma karşı çıkarken şöyle açıklar:

Hedonistik kavrayışa göre insan, haz ve elemin hesap makinesidir (lightning calculator), faaliyet alanında onu sağa sola salındırmakla birlikte örselemeden bırakan uyarıcı itkinin etkisi altındaki homojen mutluluk arzusu küreciği gibi sarkaç hareketi yapar. Ne öncesi vardır ne de sonrası. Soyutlanmış, kati veri insandır, herhangi bir yöne doğru hareket etmesine yol açan güçlerin mücadelesi olmadıkça kararlı (stable) dengededir (...).

Daha sonraki psikoloji ise, modern antropolojik araştırma ile desteklenerek, insan doğasına dair farklı bir kavrayış sunar. Bu kavrayışa göre insanın bir şey yapma vasfı adeta elverişli güçlerin etkisi yoluyla ortaya çıkan haz ve acıya katlanmak değildir. İnsan basitçe (...) arzular yığını değildir, daha ziyade gözler önüne serilen faaliyet içerisinde dışavurulan ve gerçekleştirilmeye çalışılan alışkan-

lık ve eğilimlerden oluşan tutarlı bir yapıdır (structure). Bu görüşe göre, insan faaliyeti ve diğerleri arasındaki iktisadi faaliyet, veri arzuların doygunluğa ulaştırılması sürecine bağlı olarak kavranmaz. Faaliyetin kendisi sürecin tözel bir olgusudur ve kılavuzluğunda eylemin ortaya çıktığı arzular, faaliyetin verili bir durumda kendini gözler önüne sereceği spesifik bir yönelimi belirleyen mizaç koşullarıdır. Bu mizaç koşulları, ilişkili olduğu belirli bir eylemdeki eyleyenin tutumu olarak dikkate alındığı sürece, söz konusu koşullar altında hareket eden (acts) birey için kesin ve nihaidir. Ancak bilimin bakış açısına göre bunlar, eyleyenin var olan zihin yapısının unsurlarıdır ve öncüllerinin ve içinde bulunduğu yaşamın sonuçlarıdır. Bunlar eyleyenin kalıtsal hususiyetlerinin ve eyleyenin geçmiş deneyimlerinin ürünleridir; belirli gelenekler, konvansiyonaliteler ve maddi koşullar bütünü altında kümülatif olarak gelişirler ve süreçteki yeni bir adım için hareket noktası olurlar. Bireyin iktisadi yaşam tarihi, araçların amaçlara kümülatif bir şekilde adaptasyonu sürecidir; bu kümülatif değişme, devam eden bir süreç olduğundan dolayı, herhangi bir noktadaki eyleyenin ve onun çevresinin geçmişteki sürecinin bir sonucudur. Eyleyenin bugünkü yaşam yöntemleri, geçmişten aktarılan yaşam alışkanlıklarının ve geçmiş yaşamın mekanik bir artığı gibi kalan koşulların uygulanmasıdır (Veblen, 1898: 389-391).

Veblen'e göre insan sürece bağlı olarak değişen, somut ve değişen koşullara selektif bir adaptasyon sağlayan, dinamik bir varlıktır. İnsan evrimsel süreç içerisinde yeniden ve yeniden biçimlenir ve bu evrimsel süreç toplumsal bir süreçtir: İnsanın bugünkü yaşam yöntemleri, yaşam alışkanlıklarının selektif adaptasyonunun bir sonucudur; bu se-

lektif adaptasyon ise esasen düşünce alışkanlıklarının (kurumların) değişmesidir ve bu değişimin kendisi toplumsal evrimdir:

Toplumsal evrim, ortak yaşam koşullarının gerilimi altında, düşünce yapısının ve düşünce alışkanlıklarının selektif bir adaptasyon sürecidir. Düşünce alışkanlıklarının adaptasyonu, kurumların gelişmesidir. Ancak kurumların gelişmesi, daha tözsel karakterde bir değişimi de beraberinde getirir. Durumun değişen zorunlulukları, alışkanlıklarda bir değişime yol açmasının yanı sıra insan doğasında da benzer bir değişime yol açar. Toplumun beşeri unsuru, yaşamın değişen koşullarıyla birlikte çeşitlenir (Veblen, 2015: 192).

Veblen'in evrimsel yaklaşımında üç husus önemlidir:

-Bu yaklaşımda insan toplumsal evrim içerisinde biçimlenmekle birlikte salt toplumsal bir varlık değildir, ayrıca bireydir de. Yani insan sadece toplumun biçimlendirdiği bir varlık değildir, toplumsal ilişkilerce belirlenmeyen özelliklere de sahiptir.

- Evriminin sonucuna dair bir belirsizlik söz konusudur, değişimin spesifik bir yönelimi yoktur (O'Hara, 1997: 78). Tarihsel ve toplumsal süreçteki kurumsal/kültürel koşullar dikkate alınır ancak bu koşulların değişiminin nasıl güzergâh izleyeceği önceden kestirilemez, daha doğrusu buna yönelik bir çıkarımda bulunulmaz.

-Veblen'in evrimsel yaklaşımı antropolojik bir açıklama içerir ve bu açıklama biçiminde ekonomik ilişkilerin her zaman esas belirleyici olmayabileceğini iddia eder. Örneğin "ilksel yabancı cemaatlerde ekonomik sınıflar yoktur" (Veb-

len, 2015: 13) ancak burada da bir yaşam tertibi vardır. Bu yaşam tertibinde etkin olan kurumlar, barbarizmde etkin olan kurumlardan farklı bir şekilde var olmuş ve kıymet ve değer standartlarını da bu farklılık üzerinden tesis etmiştir (zira kurumlar, bireylerin kıymet ve değer standartlarını da biçimlendirirler [Rutherford, 2001: 174]) ve nihayetinde ekonomik ilişkilerin dışındaki ilişkiler esas belirleyici olmuştur.

Buraya kadar Veblen'in evrimselci sosyal teorisini üç grup altında topladığımız kavramlar üzerinden özetledik. Şimdi elinizdeki derlemede yer alan metinlere bakalım.

II

Derlemedeki Metinlerin İncelenmesi

Veblen, *Sosyalizm Teorisinde İhmal Edilen Bazı Hususlar* başlıklı çalışmasında, sosyalizmi mümkün kılabilecek bir hissiyat olarak halkın mevcut sistemden duyduğu (bugün de devam eden) hoşnutsuzluğu inceler; bu hoşnutsuzluğun nedenini, boyutunu, kalıcı mı yoksa geçici mi olduğunu sorgular. Bu sorgulamadan vardığı en önemli sonuç, söz konusu hoşnutsuzluğun temel nedeni değilse de nedenlerinden birinin “iktisadi öykünme” olduğudur: Sosyalist teori mevcut sistemin adaletsiz, eşitsiz, savurgan ve verimsiz olduğunu ileri sürerken haklı olabilir ancak bunlar halkın mevcut sistemden duyduğu hoşnutsuzluğu açıklamada yeterli değildir, iktisadi öykünmenin dikkate alınması gerekir.

Veblen iktisadi öykünmeyi bir eğilim olarak görür.⁵ Dolayısıyla insan eyleminin temel belirleyicilerinden biridir ve insan eylemine dair çıkarsama yaparken mutlaka dikkate alınmalıdır.

Veblen'e göre öykünme modern endüstri sisteminden doğmamıştır ama iktisadi öykünmenin etkisinin artmasının sebebi modern endüstri sistemidir.

[S]erbest rekabet sistemi hem endüstriyel faaliyeti toplumsal örgütlenmenin daha ilkel biçimlerinde olduğundan daha yüksek bir kademeye yükselterek hem de diğer öykünme biçimlerinin şöhret ihtirasının tatminini sağlama ihtimalini büyük ölçüde ortadan kaldırarak öykünmenin bu biçimini şiddetlendirdi. Genel olarak ve ortalama insanın perspektifinden bakıldığında toplumun modern endüstriyel örgütlenişi pratikte öykünmenin ölçeğini bu tek hatta doğru daralttı ve aynı zamanda temel yaşam ve refah araçlarına ulaşmayı kolaylaştırarak insani çabanın öykünme amacına hasredilebilecek miktarını maddi olarak genişletti. Dahası, bireyin hareket özgürlüğünü ve maruz kaldığı çevreyi genişleterek -yaşamını sürdürürken karşılaştığı insanların sayısını artırarak ve aynı ölçüde, karşılaşılan insanların dış görünüşten başka yollarla saygısını kazanma ihtimalini azaltarak- kişisel refaha yönelik harcamanın sergilenmesi üzerinden itibar kazanmanın iktisadi araçlarının görelî etkinliğini artırdı (Elinizdeki derleme, s. 43-4).

Etkisi artan iktisadi öykünmenin gelişiminde iki aşama vardır. Birinci aşama, insanların toplumun mevcut örgütlenişi içerisinde itibar kazanmayı kendi çevresindekilerden

5 Kıskançlığı ise bu öykünmeyi tamamlayan bir duygu olarak ele alır.

üstün olma ya da olduğunu düşündürme çabasıyla ilişkilendirirken iktisadi başarının itibarın en yaygın biçimde kabul gören ölçütü olmasıdır (s. 41)

Bugünün toplumunda, yani kualsız bir rekabetin hükmü sürdüğü, rakipsiz biçimde endüstriyel ve iktisadi olan modern toplumda, onay kazanmanın halihazırdaki en kolay yolu endüstriyel -iktisadi- üstünlük sağlamaktır. Dürüstlük ve kişisel değerin her zaman olduğu gibi bugün de bir önemi vardır elbette; fakat mütevazı hırslara ve imkânlarla sahip olan bir kişinin yani ortalama birinin durumunda, son derece alçakgönüllü bir saygınlık isteğini tatmin etmek amacıyla endüstriyel-iktisadi-üstünlük bakımından itibar kazanma çabası, kişinin modern toplumda maruz kaldığı çok geniş çevreye yeterince nüfuz edemez. Kişinin onurunu -ve özsaygısını- doğrudan ilişki içinde olmadığı insanların gözünde sürdürmesi, iktisadi başarıyla çok yakın bir anlama gelen, iktisadi kıymet göstergelerinin sergilenmesi yoluyla sağlanır. Bir kişi soylu ve erdemli olabilir, fakat söz konusu kişinin bu özelliklerinin farkında olmayanların gözünde bunlar bir saygınlık hissi uyandırmayacaktır ve kişinin karşılaştığı yüz insandan doksan dokuzu böyledir (s. 40-1).

İkinci aşama ise söz konusu başarının teşhir edilmesidir (s. 42) Başarıya ulaşmak yetmez, bunun en iyi/etkili biçimde gösterilmesi gerekir.

Bu iki aşama sonucunda gelişen iktisadi öykünmeyi (ve iktisadi öykünmeyi tamamlayan kıskançlık duygusunu) dikkate almayan bir sosyalizm teorisinin hedefleri, insanlar için arzulanan sonuçlara yol açmayabilir zira itibarın kaynağı iktisadi başarının yarattığı göreceliktir –çevresindeki-

lerden üstün olmak ihtiyacı- ve mutlak değişimler burada herhangi bir değişikliğe sebep olmaz. Yani mutlak refah seviyesinde artışlar iktisadi öykünmeden doğan mücadeleyi sonlandırmaz.

Genel olarak ele alındığında, diğer şeyler aynı kalmak koşuluyla, modern insan için fiziksel yaşam koşulları kolaylaştıkça, kişisel temasın ufku ve boyutu genişledikçe ve kişiler arasında fikir alışverişi fırsatları arttıkça iktisadi başarının öykünme aracı olarak ağırlığının artacağı ve iktisadi saygınlık çabasının yoğunlaşacağı kabul edilmiştir. Öykünmenin gayesi mutlak refah düzeyi olmadığından, topluluğun ortalama refahındaki hiçbir artış bu mücadeleyi sonlandıramaz. Genel bir iyileşme, herkesin kendini başkalarıyla kıyaslayıp üstün çıkma ihtirasından kaynaklanan huzursuzluğu dindiremez (s. 44).

Veblen, söz konusu çalışmasında iktisadi öykünmeye dair yukarıda kısaca özetlenen görüşlerini sunduktan sonra sistem tartışmasına girer. Toplumsal örgütlenme yöntemlerinin geçerliğini çeşitli açılardan ele alır.

Veblen, elinizdeki derlemenin ikinci makalesi olan *Karl Marx'ın Sosyalist İktisadi ve Takipçileri I: Karl Marx'ın Teorileri* başlıklı çalışmasında Marx'ın iktisat teorisini inceler. Çalışmasına övgüyle başlar; Veblen'e göre Marx'ın iktisadi kendini önceleyen bütün teorik sistemlerden radikal bir kopuştur ve bir bütün olarak ele alınmadığı takdirde kavranamaz ve "Marx'inkinden mantıksal olarak daha tutarlı bir iktisadi teori sistemi yoktur" (s. 59). Bununla birlikte Marx'ın teorisine içkin propagandacı amaçlar olduğunu ve tarafgir-

lik içerdiğini ancak mantıksal kavrayışının, herhangi bir taraflılığın çalışmasını çarpıtmaya imkân vermeyecek kadar muntazam ve sağlam olduğuna da dikkat çeker (s. 58-9).

Marx'ın iktisat teorisine dair övgülerini sunduktan sonra teoriyi değerlendirmeye girişir ve bu değerlendirmeye Marx'ın varsayım ve önkabullerini temellendiren kaynakları belirtmekle başlar: Materyalist Hegelcilik ve İngiliz Doğal Haklar Sistemi. Marx'ın materyalist Hegelciliği Veblen'in bu çalışmasında İngiliz Doğal Haklar Sistemi'nden daha önemli bir yere sahiptir, teoriyi büyük ölçüde bu kaynağın belirleyiciliği üzerinden değerlendirir. (Çünkü Veblen'in evrimsel sosyal teorisi post-Darwinci bir teoridir ve Hegelci materyalist tarih anlayışı Darwinci ya da post-Darwinci teoriye karşıttır [s. 62].⁶)

Veblen'e göre Hegelci materyalizm, Hegel'in “düşünce varlıktır” iddiasına “varlık düşünceyi yaratır” biçiminde itiraz ile biçimlenerek Hegelci ortodoksiden ayrılır ama teorik formülasyonunda hareket, gelişme, evrim ve ilerleme anlayışlarının devam etmesi ve hareketin çatışma ya da mücadeleyle gerçekleşmesi anlamında halen Hegelcidir. Ve bu hareket, süreç içerisinde ulaşılabilecek bir hedefe, bir gerçekleşmeye doğrudur.

Hegelci materyalizm, Hegelci ortodoksiden kabaca temel mantıksal ardışıklığın tersyüz edilişiyle ayrılır; söz konusu mantığın terk edilişiyle ya da gerçekliğin yeni tetkiklere tabi tutuluşuyla değil. Belki aşırı basitleştirme pahasına şöyle söylenebilir: Hegel'in *Das Denken ist das Sein* (düşünce varlıktır) biçimindeki hükmünü ilan ettiği

6 Bu konuyu “Sonraki Marksizm” alt başlıklı ikinci makede ayrıntılandırır.

yerde; materyalistler, özellikle Marx ve Engels, *Das Sein macht das Denken* (varlık düşünceyi yaratır) derlerdi. Fakat her iki durumda da, yaratıcı öncelik bütünüün şu ya da bu unsuruna tanınmıştır ve hiçbir durumda ikisi arasındaki ilişki bir nedensellik ilişkisi değildir. Materyalist anlayışta, insanın tinsel yaşamı -insanın ne düşündüğü-maddi açıdan insanın ne olduğunun yansımasıdır. Bu, büyük ölçüde ortodoks Hegelcinin maddi dünyayı tinin yansıması olarak görmesiyle benzer. Her ikisinde de spekülasyonun ve teori formülasyonunun hâkim kuralı hareket, gelişme, evrim ve ilerleme anlayışdır ve her ikisinde de hareket zorunlu olarak çatışma ya da mücadele yöntemiyle gerçekleşir. Hareket ilerlemenin doğasıdır – bir hedefe, hareket tarafından içerilen eylemde örtük olanın açığa çıktığı bir gerçekleşmeye doğru aşamalı bir gelişim. Dahası, hareket kendi kendisini koşullar ve eyler; bu anlamda, içsel zorunluluk tarafından gerçekleştirilen bir açıklanmadır. Ortodoks Hegelci sistemde hareketin ya da evrimin yöntemini oluşturan mücadele tinin meşhur üç aşamalı diyalektik süreç ile kendini gerçekleştirmek üzere sürdürdüğü mücadeledir (s. 62-3).

Söz konusu Hegelci materyalizmden doğan tarih yorumlaması yani materyalist tarih anlayışında diyalektik hareket sınıf mücadelesi üzerinden biçimlenir (s. 63) Diyalektik hareketin öznesi sınıflar, sebebi sınıflar arası eşitsizliklerdir. Diyalektik hareket sınıflar arasında, yaşamın maddi araçları için var olan bilinçli mücadeledir, sınıflar arası eşitsizliğin ortaya kaldırılmasına yönelmiştir (bu aynı zamanda gelişiminin nihai aşamasıdır). Diyalektik hareketin belirleyicisi olan sınıf mücadelesi bu şekilde formüle edildiğinde, sınıfları eyleme geçiren güdünün çıkar olduğu sonucuna varı-

rız (s. 65): sınıf mücadelesi çıkar merkezli bir mücadeledir. Veblen sınıf mücadelesinin bu özelliğini belirttiikten sonra (Marx'ın teorisinin Darwinci ya da post-Darwinci teoriyle uyuşmayan) başka bir özelliğine daha vurgu yapar: sınıf mücadelesinin hazcı hesaplar üzerinden gerçekleşmesi.

Sınıf mücadelesi doktrininin bir özelliğinden daha söz etmek gerekir. Kavramın kendisi Darwinci çerçeveden alınmış değildir. Bununla birlikte, kavram meşru biçimde sağ ya da sol Hegelciliğe de atfedilemez. Kavram, kökeninde faydacılıktan alınmıştır ve soykütüğü bakımından İngilizdir; Marx'a ise ancak kişisel çıkar sisteminin unsurlarını buradan ödünç alması sayesinde aittir. Bu bakımdan, aslında, hazcılığın bir parçasıdır ve Hegel'den ziyade Bentham ile ilişkilidir. Sınıf mücadelesi, hazcı hesaplar temeli üzerinde gerçekleşir ki bu da Hegelci sürecin açılanması anlayışına ve post-Darwinci kümülatif nedensellik kavramlarına eşit derecede yabancıdır (s. 66).

Veblen bu çalışmasında ayrıca emek değer teorisi, birikim yasası, yedek sanayi ordusu gibi Marx'ın teorisinde önemli olan diğer hususların da üzerinde durur ancak Hegelci materyalizm ve sınıf mücadelesi kadar değil. Zira Veblen'in yaptığı, esasen, Marx'ın teorisini ayrıntılı bir şekilde sunmak değil, söz konusu teoriyi evrimsel sosyal teori üzerinden incelemektir ki bu çalışmanın devamı olan, *Sonraki Marksizm* alt başlıklı diğer çalışmasında söz konusu teoriyi kendi evrimsel sosyal teorisi üzerinden bir sorgulamaya tabi tutar, Marx'ın teorisindeki diğer önemli hususlardan ziyade Hegelci romantikliğiyle ilgilenir.

Veblen, *Karl Marx'ın Sosyalist İktisadi ve Takipçileri II: Sonraki Marksizm* başlıklı çalışmasında, bir önceki çalışmada ağırlıklı olarak üzerinde durduğu Hegelci materyalist anlayışı ve sınıf mücadelesini Darwinci evrim kavramlarını kullanarak değerlendirir.

Önce materyalist tarih anlayışını Darwinci teori üzerinden ele alır. Materyalist tarih anlayışında bir yönelim ve nihai aşama vardır, Darwinci tasarıda ise bir neden ve sonuç sürekliliği vardır ve bu süreklilikteki kümülatif nedenselliğin güzergâhı önceden kestirilemez, bir nihai aşama yoktur. Materyalist tarih anlayışında maddi gereklilikler toplum içinde yaşayan insanın eylemini kontrol eden yegâne unsurdur, Darwinci kümülatif nedensellikte ise kurum yani hâkim düşünce alışkanlıkları belirleyicidir ve “Darwinci norm altında maddi gerekliliklerin ne ölçüde insan davranışlarını ve kültürel gelişmeyi kontrol ettiği meselesi, söz konusu maddi gerekliliklerin insanların düşünce alışkanlıklarını (yani ideallerini ve amaçlarını; gerçeklik, güzellik ve iyilik anlayışlarını) biçimlendirmede ne ölçüde pay sahibi olduğu meselesi haline gelir” (s. 86).

Romantik (Marksist) teorinin ardışıklığı esasen entelektüel bir ardışıklıktı ve dolayısıyla teleolojik bir karakterdedeydi. Yani, bir amaca eğilimliydi. Bir tamamlanmada, bir nihai aşamada son bulmalıydı. Diğer taraftan, Darwinci düşüncel tasarıda, olgularda ve olgulara atfedilenlerde aranan süreklilik bir neden ve sonuç sürekliliğidir. Körlemesine kümülatif nedenselliğin bir tasarımıdır bu; eğilimlere, nihai aşamaya ve tamamlanmaya yer yoktur burada (...)

(...) Marksist tasarının ilk kaidesi “Materyalist” teriminde içerilen düşüncedir; yani, yaşamın maddi araçlarının gereklilikleri, her aşamada, toplum içinde yaşayan insanın eylemini kontrol eder, dolayısıyla kurumların gelişimine kaçınılmaz olarak yön verir ve kültürün vasıflarındaki her bir değişimi biçimlendirir. Toplumsal yaşamın maddi gerekliliklerin denetimine tâbi oluşu, insanların maddi (iktisadi) faydalar ve kayıplar üzerine düşünmesi ve yaşamın daha iyi bir maddi ölçütünü sağlayacak olanı seçmesiyle gerçekleşir. Materyalist anlayış Darwinci kümülatif nedensellik normu altında işlediğindeyse, ilk olarak, bu başlangıç ilkesi kalıtsal eğilim, meslek, gelenek, eğitim, iklim, beslenme vb. üzerinden harekete geçen spekülâtörün düşünce alışkanlıkları kertesine indirgenir. Bununla birlikte, Darwinci norm altında maddi gerekliliklerin ne ölçüde insan davranışlarını ve kültürel gelişmeyi kontrol ettiği meselesi, söz konusu maddi gerekliliklerin insanların düşünce alışkanlıklarını (yani ideallerini ve amaçlarını; gerçeklik, güzellik ve iyilik anlayışlarını) biçimlendirmede ne ölçüde pay sahibi olduğu meselesi haline gelir. Böylelikle, kültürel özelliklerin ve bunun üzerine inşa edilmiş kurumsal yapının ne ölçüde maddi (iktisadi) gerekliliklerin gelişiminden kaynaklandığı sorunu, alışkanlıkların biçimlenişini belirleyen karmaşık koşullar arasında iktisadi gerekliliklerin nasıl ve ne ölçüde etkin olduğu meselesi haline gelir. Artık sorun maddi gerekliliklerin insanların eylemlerini rasyonel biçimde yönlendirip yönlendirmediği değildir. Sorun, kaba nedenselliğin sonucu olarak, maddi gerekliliklerin iktisadi yorumlamada varsayıldığı türden düşünce alışkanlıklarına yol açıp açmadığı ve son tahlilde yalnızca iktisadi gerekliliklerin, doğrudan ya da dolaylı olarak, düşünce alışkanlıklarının biçimlenmesinde etkin olup olmadığıdır (s. 84-6).

Veblen, materyalist tarih anlayışını Darwinci teori üzerinden değerlendirdikten sonra sınıf mücadelesini ele alır. Marx'ın sınıf mücadelesi açıklamasında, insanları bireysel ya da kolektif eyleme geçiren güdünün maddi çıkar olduğu kabul edilir ve temelinde maddi çıkar olan bu mücadele, her yerde ve her zaman sosyalist tamamlanmaya doğru ilerleyecektir -engel ya da sapmalar ilerleme süreci yavaşlatabilir ama sonucu değiştirmez. Darwinci teoride ise maddi çıkar kadar ya da ondan daha önemli olan iki unsur vardır: alışkanlıklar ve doğal eğilimler. Alışkanlık ve doğal eğilim, kesin bir sınıfsal karşıtlıklara bağlı mücadelenin gerçekleşmesini ve eğer gerçekleşirse bu mücadelenin mutlaka sosyalist tamamlanmayla sonuçlanacağı varsayımının tartışılmaz bir kesinliğe sahip olmayacağını gösterir.

İktisadî imtiyazlar sürdüğü müddetçe imtiyazlılar ile imtiyazlılardan mahrum olanlar arasında çıkar ayrılıkları olacaktır. Toplumun üyeleri, bu toplumsal yarılma hattının işaret ettiği pek çok iktisadi çıkar etrafında taraflarını seçeceklerdir. Sınıf mücadelesi bu sınıfsal çıkarlar üzerinde yükselecek ve sınırları birbirine karşı belirlenmiş iki sınıf arasında ihtilaf başlayacaktır. Bu mücadele, durumun mantığı gereği, yalnızca önceden daha talihsiz durumda olanların hâkimiyeti ele almasıyla son bulabilir. Dolayısıyla sınıf mücadelesi, üzerinde yükseldiği çıkar farklılıklarını ortadan kaldırırsa dek sürmelidir. Bütün bunlar mantıksal olarak tutarlı ve ikna edicidir; fakat bu süreç akdedilmiş eylem ve imtiyazın muhasebesi zemini üzerinde sürdürülür, neden ve sonuç zemininde değil. Sınıf mücadelesi böyle kavrandığında her yerde ve her zaman sosyalist tamamlanmaya doğru aralıksız biçimde ilerleme eğiliminde olmak zorundadır ve engeller ya da sapmalar

gelişim silsilesini yavaşlatsa da nihayetinde bu tamamlanmaya varmalıdır. Kavramın Marx'ın sistemi içindeki yeri budur. Fakat tarihin gösterdiği bu değildir. Bütün uluslar ya da uygarlıklar iktisadi çıkara dayalı ayrımların ortadan kalktığı ya da kalkacağı bir sosyalist tamamlanmaya doğru aralıksız biçimde ilerlemediler. Çöken ya da akamete uğrayan uluslar ya da uygarlıklar gösteriyor ki sınıf mücadelesi yoluyla kaydedilen gelişme ne kadar makul ve mantıklı olursa olsun, hiçbir şekilde kaçınılmaz değildir. Darwinci ilke açısından düşünüldüğünde, insan düşüncesinin büyük ölçüde mantıksal ve entelektüel güçlerden ayrı süreçler tarafından denetlendiği; kamusal ya da sınıfsal fikirlerin ulaştığı sonuçların mantıksal çıkarım kadar ya da ondan daha fazla duygulara ilişkin olduğu ve insanı bireysel ya da kolektif olarak harekete geçiren duyguların maddi çıkarlar muhasebesinin sonucu olduğu kadar ya da ondan daha fazla alışkanlıklar ya da doğal eğilimlerin sonucu olduğu savunulmalıdır. Örneğin, Darwinci tasarıda, işçi sınıfının sınıf çıkarlarının onu mülk sahibi sınıflara karşı tavır almaya ikna edeceğine ilişkin *a priori* bir iddia yoktur. İşçilerin işverenlerine bağımlılıkları süresince edindikleri eğitim, onları itaate ve zenginliğin eşitsiz bölüşümüne dayalı kurulu düzenin adil ve mükemmel olduğuna yeniden ikna edebilir (s. 88-9).

Veblen'in, Karl Marx'ın iktisat teorisini evrimsel bir sosyal teori üzerinden ele aldığı bu iki çalışma, kurumsal iktisat ve Marx'ın iktisadı üzerine çalışanlar için oldukça önemli kaynaklar olmuştur ve bu iki çalışma üzerine birçok çalışma yapılmıştır⁷ ve hiç şüphesiz yapılmaya da devam edecektir.

7 Örneğin: Edgell, S. ve Townshend, J. "Marx and Veblen on Human Nature, History, and Capitalism: Vive la Différence!" **Journal of Economic Issues**, Vol. XXVII, No. 3, 1993, ss. 721-739; Ford, K. ve Mc-

Veblen sosyalizm ve materyalist anlayış hakkındaki görüşlerini, bu üç makalenin yanı sıra kitap incelemelerinde de sunar. İncelemelerin bazılarında materyalist anlayışa dair değerlendirmelerde bulunurken bazılarında ise sosyalist teorideki tartışmalarda önemli olan konu ve tanımlamalara değinir.

*Karl Kautsky'nin Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Socialdemokratie*⁸ *Eserinin İncelemesi* başlıklı çalışmasında, sosyalistler arasındaki parlamentarizm tartışmasına değinir ve Kautsky'nin "parlamenter sistemin mevcut şartlarda istenmeyen ama gerekli olan bir durum değil, halk iradesinin yasada somutlaşmasının ve yasaların uygulanmasını sağlamanın en iyi yolu olduğu" (s. 106) yönündeki görüşünü, parlamenter sistemin sosyalist toplumsal örgütlenme biçimi için uygun sistem olduğu iddiasını inceler.

*Robert Flint'in Socialism*⁹ *Eserinin İncelemesi* başlıklı çalışmasında Profesör Flint'in çalışmasından hareketle sosya-

Colloch, W. "Thorstein Veblen: A Marxist Starting Point" **Journal of Economic Issues**, Vol. 46, No. 3, 2012, ss. 765-778; Hunt E. K. "The Importance of Thorstein Veblen for Contemporary Marxism" **Journal of Economic Issues**, Vol. 13, No. 1, 1979, ss. 113-140; Mouhammed, A. H. "A Critique of A Marxist Critique of Thorstein Veblen" **American Review of Political Economy**, Vol. 6, No. 1, 2008, ss. 19-39; O'Hara, P. H. "Veblen's Critique of Marx' Philosophical Preconceptions of Political Economy" **The European Journal of the History of Economic Thought**, Vol. 4, No. 1, 1997, ss. 65-91; Sawyer, S. "Was Thorstein Veblen a Revisionist Marxist" **Journal of Economic Issues**, Vol. 49, No. 2, 2015, ss. 467-473.

8 *Parlamentarizm, Halk Oylaması ve Sosyal Demokrasi.*

9 *Sosyalizm.*

lizm tanımlamalarına değinir. Tanımlamaların hata ve/veya eksikliklerini, içeriklerini karşılaştırarak ortaya koyar. Yani sıra Profesör Flint'in emek-değer doktrinine ilişkin çıkarımını, sermaye tanımını ele alırken ilgili konulara dair kısa bir değerlendirme yapar.

Karl Marx'ın Misère de la Philosophie¹⁰ ile Enrico Ferri'nin Socialisme et Science Positive¹¹ Eserlerinin İncelemesi başlıklı çalışmasında öncelikle Marx'ın Proudhon'a yönelttiği eleştirilerden ve Marx'ın çalışması ile Rodbertus'un çalışması arasındaki ilişkiye dair Engels'in açıklamalarından kısaca bahseder. Daha sonra ise Enrico Ferri'nin çalışmasına ilişkin görüşlerini sıralar. Veblen'e göre Ferri'nin çalışması Darwinizmi sosyalist bir tasarı içerisinde layıkıyla nasıl kullanılacağını oldukça iyi ortaya koyar. Ferri'nin çalışması, "Marksist Materyalist Tarih Teorisi ve Sınıf Mücadelesi Teorisi, Emek Değer Teorisi ile birlikte, Sosyoloji ve Politik Ekonomiye eğer Darwin sonrası çağda modern bilim olarak yerlerini almak istiyorlarsa izlemeleri gereken yolu göstermektedir" (s. 125-6).

Richard Calwer'in Einführung in den Socialismus¹² Eserinin İncelemesi başlıklı çalışmasında Calwer'i modern, uzlaştırıcı bir Marksist olarak niteler ve çalışmasını "iktisadi temelle sahip bir toplumsal evrim doktrini" olarak tanımlar. Bu çalışma (Veblen'in teorisinde önemli yer tutan) psikolojik

10 *Felsefenin Sefaleti.*

11 *Sosyalizm ve Pozitif Bilim.*

12 *Sosyalizme Giriş.*

faktörleri dikkate alması bakımından önemlidir. Calwer'in çalışmasında;

Toplum kurumları, ister sosyalist olsun isterse başka türlü, psikolojik temellere dayanır. Maddi durum, endüstrinin ve sanatların hali metaryalist tarih teorisine uygun olarak kurumların gelişmesini belirleyebilir, ancak çevrenin, endüstriyel organizasyonun ve yöntemlerin maddi koşulları, yalnızca bireylerin alışlagelmiş bakış açısını etkilemesi halinde kurumların gelişmesini ve toplumsal yapıyı kontrol eder. Sosyalist yeniden yapılanma güdüsünü sağlayacak olan psikolojik faktör, tamamen modern terimlerle ifade edilir. Devrimi gerçekleştirecek olan modern emekçinin hoşnutsuzluğu, artık sakın bir metanet, tarafsız bir muhakemenin sonucu olarak ifade edilmez. Bu itici güdünün sadece bir duygu olduğu ve bu duygunun da kıskançlık duygusuyla yakından akraba olduğu açık bir şekilde kabul edilir ve bu duygunun kökeni, esas olarak, emekçilerin payı ile varlıklı sınıfların payının haksız kıyaslanmasıdır (s. 128-9).

*Antonio Labriola'nın Essais sur la Conception Matérialiste de l'histoire*¹³ *Eserinin İncelemesi* başlıklı çalışmasında Labriola'nın denemelerindeki temel Marksist önermeyi ele alır. Bu önerme "(...) endüstriyel sürecin gerekliliklerinin, toplum hayatının diğer tüm yönlerinin –toplumsal, politik ve entelektüel- özelliklerini belirlediği"dir (s. 131). Bu "materyalist bir kavrayıştır" ve "toplumsal yaşam ve toplumsal yapıya dair çalışmada yol gösterici ilke"dir (s. 131). Bununla birlikte Veblen sosyalist yazarların teorik konumlarının değiş-

13 *Materyalist Tarih Anlayışı Üzerine Denemeler*.

meye başladığını söyler. Sosyalist düşünce gelişmektedir ve Veblen'e göre bu gelişim sürecinde sosyalistler ya materyalist kavrayışı daha çok benimseyecekler ya da Darwinizme yakınlaşacaklardır ve ikincisi evrimci bir harekete yol açacaktır.

Max Lorenz'in Die Marxistische Socialdemokratie¹⁴ Eserinin İncelemesi başlıklı çalışmasında Lorenz'in materyalist tarih anlayışında hata olduğu görüşüne katılır ve bunun üzerinden şöyle bir yorumda bulunur:

Materyalist tarih yorumu, toplumsal gelişimin –iktisadi yapı ile iktisadi işlev arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan sınıf mücadelesiyle- nasıl gerçekleştiğini gösterirken, bu süreçte etkili olan gücün ne olduğu konusuna hiç değinmez. İnsan koşulların bir ürünü olarak ele alındığı için, daha iyi bir uyum için insanın göstereceği basiret ve çabanın bu tür bir güç yaratacağı yadsınır (s. 136).

Bu yorumdan materyalist teorinin insan varsayımını eleştirir; materyalist teoride insan sadece toplumsal bir varlıktır, halbuki insan ayrıca bireydir.

Materyalist teori insanı sadece toplumsal bir varlık olarak kavrar ve insanı toplumsal yasaların ve değişimlerin iletilmesi ve ifade edilmesi sürecinde sadece bir aracı olarak ele alır; oysa insan aynı zamanda kendi hayatını yaşayan bir bireydir de (s. 136-7).

14 *Markist Sosyal Demokrasi.*

Derlemedeki metinler, (Veblen'in tanımlamasıyla) post-Darwinci bir teorinin sosyalizm ve materyalist anlayışı nasıl ele alması gerektiğini ve bu teorinin sosyalizm ve materyalist anlayışta neleri hatalı ya da eksik bulduğunu ortaya koymaları bakımından önemlidirler. Yanı sıra, iki teorik bakış açısının karşılaştırmalı değerlendirmesini ve bunların olası etkileşimlerini mümkün kılan metinler olmaları bakımından da önemlidirler. Veblen'in bu metinlerinin sosyalist teori ve Marx'ın iktisat teorisine ilişkin Türkiye'deki akademik ve/veya politik alanda yapılan tartışmalara önemli katkılar sunmasını umarım.

Kaynakça:

- BİLİR Hüsni, “*The Roles of Habits and Instincts in Formation of Institutions in Veblen’s Analysis*” içinde **Globalization, Institutions and Socio-Economic Performance Macro and Micro Perspectives**, Ed. Ertuğrul Yıldırım and Hamza Çeştepe, Peter Lang, 2018, ss. 207-221.
- EDGEELL Stephen ve TOWNSHEND Jules, “*Marx and Veblen on Human Nature, History, and Capitalism: Vive la Différence!*” **Journal of Economic Issues**, Vol. XXVII, No. 3, 1993, ss. 721-739.
- FORD Kirsten ve MCCOLLOCH William, “*Thorstein Veblen: A Marxist Starting Point*” **Journal of Economic Issues**, Vol. 46, No. 3, 2012, ss. 765-778.
- HODGSON M. Geoffrey, **The Evolution of Institutional Economics. Agency, Structure and Darwinism in American Institutionalism** Routledge, London, United Kingdom, 2004.
- HUNT E. Kay, “*The Importance of Thorstein Veblen for Contemporary Marxism*” **Journal of Economic Issues**, Vol. 13, No. 1, 1979, ss. 113-140.
- MITCHELL C. Wesley, “*Behavior and Economics: A Survey of Recent Literature*” **The Quarterly Journal of Economics**, vol. 29, no. 1, 1914, ss. 1-47.
- MOUHAMMED, H. Adil, “*A Critique of A Marxist Critique of Thorstein Veblen*” **American Review of Political Economy**, Vo.l 6, No. 1, 2008, ss. 19-39.
- O’HARA P. Anthony, “*Veblen’s Critique of Marx’ Philosophical Preconceptions of Political Economy*” **The European Journal**

- of the History of Economic Thought**, Vol. 4, No. 1, 1997, ss. 65-91.
- O'HARA P Anthony; *"The Contemporary Relevance of Thorstein Veblen's Institutional-Evolutionary Political Economy"* **History of Economic Review**, no. 35, 2002, ss. 78-103.
- RUTHERFORD Malcolm, *"Institutional Economics: Then and Now"* **Journal of Economic Perspectives**, vol. 15, no. 3, 2001, ss. 173-194.
- SAWYER Steven, *"Was Thorstein Veblen a Revisionist Marxist"* **Journal of Economic Issues**, Vol. 49, No. 2, 2015, ss. 467-473.
- VEBLEN Thorstein, **The Instinct of Workmanship and the State of the Industrial Arts**, B. W. HUEBSCH, New York, 1918 [1914].
- VEBLEN Thorstein, **Aylak Sınıfın Teorisi: Kurumların İktisadi İncelemesi**, Türkçe Söyleyenler: Eren Kırmızıaltın- Hüsnü Bilir, Heretik Basın Yayın, Ankara, 2015.
- VEBLEN Thorstein; *"Why is Economics is not an Evolutionary Science?"* **The Quarterly Journal of Economics**, July, 1898, ss. 373-397.